

İBN ‘ABDİRABBİH VE EL-‘İKD ADLI ESERİNİN ARÛZ İLMİ İLE İLGİLİ BÖLÜMÜNÜN İNCELENMESİ

IBN ‘ABD RABBİH AND THE EXAMINATION OF THE SECTION OF HIS WORK NAMED
AL-‘IQD ON AL-‘ARÛD SCIENCE

MUHAMMET HAMİDULLAH YALÇIN

ARŞ. GÖR., NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ AHMET KELEŞOĞLU İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ARAP DİLİ VE BELAGATİ ANABİLİM DALI
RESEARCHER, UNIVERSITY OF NECMETTİN ERBAKAN AHMET KELESOĞLU FACULTY OF
THEOLOGY DEPARTMENT OF ARABIC LANGUAGE AND RHETORIC
KONYA, TURKEY

mhamidullah@hotmail.com

 <http://orcid.org/0000-0002-7681-4911>

 <http://dx.doi.org/10.46353/k7auifd.1639461>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received

13 Şubat / February 2025

Kabul Tarihi / Accepted

20 Haziran / June 2025

Yayın Tarihi / Published

Haziran / June 2025

Yayın Sezonu / Pub Date Season

Haziran / June

Atıf / Cite as: Yalçın, Muhammet Hamidullah, "İbn ‘Abdirabbih ve el-‘İkd Adlı Eserinin
Arûz İlmî ile İlgili Bölümünün İncelenmesi [Ibn ‘abd Rabbih and the Examination of the Section of
His Work Named AL-‘iqd on AL-‘arûd Science]". Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi -
Journal of the Faculty of Theology 12/1 (Haziran/June 2025): 485-512.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit
edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism
software.

Lisans / License: Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası [CC BY-NC 4.0] /Creative
Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International [CC BY-NC 4.0].

Published by Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi - Kilis 7 Aralık University, Faculty of
Theology, Kilis, 79000 Turkey.

ilahiyatdergisi@kilis.edu.tr

İBN ‘ABDİRABBİH VE *EL-‘IKD* ADLI ESERİNİN ARÛZ İLMİ İLE İLGİLİ BÖLÜMÜNÜN İNCELENMESİ

Öz

Bu araştırmada, Endülüs döneminin önemli ediplerinden biri olan İbn ‘Abdirabbih’in (ö. 328/940) kaleme aldığı *el-‘Ikd* adlı eserinin arûz ilmi ile ilgili bölümü kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. *el-‘Ikd*, Arap edebiyatı açısından büyük önem taşıyan ansiklopedik bir eserdir ve içerdiği zengin bilgi birikimiyle hem edebiyat hem de dilbilim açısından kıymetli bir kaynaktır. İbn ‘Abdirabbih, eserin “Kitâbu’l-Cevherati’s-Sâniyeti fi’l-‘Arûdi ve’l-Kavâfi” başlıklı on dokuzuncu bölümünde arûz ilmi ve kafiye düzeni konularına geniş yer ayırarak Arap şiirinin yapısal analizini gerçekleştirmiştir. Makalenin temel amacı, bu bölümde sunulan arûz bilgilerini ortaya koymak, İbn ‘Abdirabbih’in bu alandaki metodolojisini değerlendirmek ve el-Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî’nin *Kitâbü’l-‘Arûz*’una yaptığı atıfların önemini göstermektir. el-Halil b. Ahmed’in bu eseri günümüze ulaşmamış olduğu için *el-‘Ikd*’da yer alan alıntılar, bu kayıp eser hakkında değerli bilgiler sunmaktadır. Araştırmada kaynak olarak temel ansiklopedik eserlerin yanı sıra *el-‘Ikd*’ın yazma nüshaları incelenerek karşılaştırılmaya çalışılmış, eserin matbu nüshalarının incelenmesiyle yetinilmemiştir. Bu bağlamda çevrimiçi yazma eser katalogları gibi internet kaynaklarından da faydalanılmıştır. Araştırmadaki veriler, nitel araştırma tekniklerinden olan literatür taraması tekniği ile elde edilmiştir. Elde edilen veriler, literatür taraması tekniğinin bir gereği olarak materyal analizi yöntemi ile işlenmeye çalışılmıştır. Materyal analizinin her iki ayağı da -nicel semantik tekniği ve muhteva analizi tekniği- araştırmanın yöntemleri arasında yer almıştır. Çalışmada İbn ‘Abdirabbih’i daha iyi değerlendirebilmek adına öncelikle yaşadığı dönem ve çevre; siyasi, sosyal, kültürel açılarından kısaca ele alınmıştır. Daha sonra İbn ‘Abdirabbih’in hayatı ve eserleri mercek altına alınmıştır. Bir edibin edebi kişiliğini iyi anlayabilmek için özellikle edebiyatla ilgili eserlerinin irdelenmesi elzemdir. Ancak İbn ‘Abdirabbih’in *el-‘Ikd* haricindeki eserleri bilindiği kadarıyla günümüze ulaşmamıştır. Bu nedenle İbn ‘Abdirabbih’in edebi kişiliğini eldeki imkanlar dahilinde daha iyi kavrayabilmek amacıyla *el-‘Ikd*’nin derin bir incelemeye tabi tutulmuştur. Çalışmada, *el-‘Ikd*’nin genel yapısı ve İbn ‘Abdirabbih’in edebi kişiliği ele alındıktan sonra çalışmanın asıl konusu olan, eserin arûz ilmi ile ilgili bölümünün detaylı bir şekilde incelenmesine geçilmiştir. *el-‘Ikd*’nin bu bölümü üç temel kısımdan oluşmaktadır: “ferş” (teorik bilgiler), “misal” (vezin örnekleri) ve “kafiye” (kafiye teorisi ve uygulamalar). Ferş kısmında arûzun temel kavramları, zihaf ve illetler gibi konular ele alınırken misal kısmında her arûz kalıbına uygun şiir örnekleri sunulmuştur. Kafiye kısmında ise kafiye düzenleri, uyumları ve şiirdeki fonetik özellikler üzerinde durulmuştur. Makalede aynı zamanda İbn ‘Abdirabbih’in metodolojisi analiz edilerek konuyu sunuş biçiminin didaktik yapısı irdelenmeye çalışılmıştır. Müellifin konuları sistematik bir şekilde ele alarak kuramsal bilgileri sade ve anlaşılır bir dille sunduğu görülmektedir. Ayrıca müellif, bu bilgileri, ezberlenmesini kolaylaştırmak amacıyla, manzum bir format ile tekrar etmektedir. Müellifin arûz sistemine dair sunduğu şematik bilgiler ve örnekler, okuyucuların konuyu derinlemesine kavrayabilmesine yardımcı olacak şekilde düzenlendiği söylenebilir. Ayrıca el-Halil b. Ahmed’in sistematik yaklaşımına sadık kalmış, istişadlar (delil olarak gösterilen beyitler) ekleyerek bilgileri pekiştirmiştir. Ancak İbn ‘Abdirabbih’in anlatım yönteminin bazı kusurları olduğu da söylenebilir; tekrar eden bilgiler okuyucuyu sıkılabilmekte ve kavramların çok fazla ayrıntıya girerek yoğunlaştırılması konunun kavranmasını zorlaştırabilmektedir. Bunun yanı sıra, makalede *el-‘Ikd*’nin yazma nüshaları arasındaki farklılıklar da incelenmiştir. Eserin yazma nüshaları arasındaki varyant farklılıkları; eserin zaman içinde müstensihler tarafından değiştirilmiş olabileceğini, belirli kısımların eklenmiş ya da çıkartılmış

olabileceğini göstermektedir. Bu durum, eserin tam ve güvenilir bir edisyonunun oluşturulması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Öyle ki eserin adı olarak bilinen yaygın ve meşhur isimlendirmenin dahi hatalı olduğu görülmüştür. Araştırma sonucunda eserin gerçek adının bilinenin aksine *el-'İkdü'l-ferid* değil yalnızca *el-'İkd* olduğu tespit edilmiştir. Sonuç olarak bu çalışma, İbn 'Abdirabbih'in *el-'İkd* adlı eserinde yer alan arüz ilmi ile ilgili bilgileri analiz ederek eserin Arap edebiyatındaki yerini ve önemini tartışmaktadır. *el-'İkd*, yalnızca ansiklopedik bir edebiyat kaynağı değil, aynı zamanda dönemin şiir ve arüz kurallarını sistematik bir şekilde inceleyen önemli bir metindir. Bu nedenle, *el-'İkd*'in özellikle Arap şiirinin yapısal özellikleri ve arüz ilmi alanında çalışan araştırmacılar için vazgeçilmez bir kaynak niteliğinde olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belagati, Arap Şiiri, Arüz ilmi, Endülüs, İbn 'Abdirabbih.

İBN 'ABD RABBIH AND THE EXAMINATION OF THE SECTION OF HIS WORK NAMED AL- 'IQD ON AL- 'ARÜD SCIENCE

Abstract

In this research, the section on al-'arūd science in the work called *al-'Iqd* written by İbn 'Abd Rabbih (d. 328/940), one of the important writers of the Andalusian period, has been examined in detail. *al-'Iqd* is an encyclopedic work of great importance in terms of Arabic literature and is a valuable source in terms of both literature and linguistics with the rich knowledge it contains. In the nineteenth chapter of the work titled "Kitāb al-Jawharatī's-Sāniyati fī'l-'Arūdi wa'l-Qawāfi", İbn 'Abd Rabbih devoted extensive space to the subjects of al-'arūd science and rhyme scheme and carried out the structural analysis of Arabic poetry. The main purpose of the article is to present al-'arūd information presented in this section, to evaluate İbn 'Abd Rabbih's methodology in this field, and to determine the importance of the references he made to al-Khalil b. Aḥmad al-Farāhīdī's *Kitāb al-'Arūd*. Since this work of Aḥmad has not survived to the present day, the quotations in *al-'Iqd* provide valuable information about this lost work. In the study, the period and environment in which İbn 'Abd Rabbih lived were briefly discussed in terms of political, social and cultural aspects. Then, the life and works of İbn Abdurabbih were examined. In order to better understand the literary personality of a writer, it is essential to examine his works, especially those related to literature. However, as far as is known, İbn 'Abd Rabbih's works other than *al-'Iqd* have not survived to the present day. For this reason, *al-'Iqd* has been subjected to a deep examination in order to better understand İbn 'Abd Rabbih's literary personality within the available means. In the study, after the general structure of *al-'Iqd* and İbn 'Abd Rabbih's literary personality are discussed, the main subject of the study, which is the section of the work related to al-'arūd science, is examined in detail. This section of *al-'Iqd* consists of three main parts: "farsh" (theoretical information), "misāl" (meter examples) and "qāfiya" (rhyme theory and applications). While the farsh section covers topics such as basic concepts of al-'arūd, zihāf and 'ilal (metrical modifications), the misal section presents examples of poems suitable for each al-'arūd pattern. In the rhyme section, the focus is on rhyme schemes, harmony and phonetic features in the poem. The article also analyzes İbn 'Abd Rabbih's methodology and attempts to examine the didactic structure of his presentation of the subject. It is seen that the author systematically addresses the subjects and presents theoretical information in a simple and understandable language. In addition, the author repeats this information in a verse format in order to facilitate memorization. It can be said that the schematic information and examples provided by the author regarding al-'arūd system are ar-

ranged in a way that will help readers understand the subject in depth. In addition, he remained loyal to al-Khalil b. Aḥmad's systematic approach and reinforced the information by adding istishhads (couplets presented as evidence). However, it can also be said that Ibn 'Abd Rabbih's method of narration has some flaws; repetitive information can bore the reader and condensing concepts into too much detail can make it difficult to comprehend the subject. In addition, the article examines the differences between the manuscript copies of *al-ʿIqd* and it has been seen that a complete and reliable edition-critique of the work should be created. As a result, this study analyzes the information on al-ʿarūḍ science in Ibn 'Abd Rabbih's work *al-ʿIqd* and discusses the place and importance of the work in Arabic literature. *al-ʿIqd* is not only an encyclopedic literary source, but also an important text that systematically examines the poetry and al-ʿarūḍ rules of the period. For this reason, it is considered to be an indispensable source, especially for researchers working in the field of structural features of Arabic poetry and al-ʿarūḍ science.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Arabic Poem, 'Ilm al-ʿArūḍ, Andalus, Ibn 'Abd Rabbih.

GİRİŞ

Dil, insanları diğer canlılardan ayıran akıl nimetinin en bariz tezahürüdür. Diller, insanların birbirleriyle anlaşabilmeleri için olduğu kadar anlatılmak isteneni daha belgi ve edebi şekilde ifade etmek için de kullanılmıştır. Öyle ki daha güzel söz söyleme çabası insanları çeşitli sanat türleri oluşturmaya itmiştir. Bu cümleden olarak hitabet/retorik ve şiir/poetika gibi disiplinler ortaya çıkmıştır. Zamanla bu disiplinlerin kurallarının yazılması ve en güzel örneklerinin saklanması ihtiyacı hasıl olmuştur. Bunun üzerine kafa yoran edip ve tenkitçiler çok çeşitli eserler kaleme almışlardır. Onlardan biri de Endülüslü Şair İbn 'Abdirabbih'tir.

Bu araştırmanın amacı, İbn 'Abdirabbih'in arûz ilmiyle olan alakasını ortaya koymaktır. İbn 'Abdirabbih'in *el-ʿİkd* adlı eserinde değindiği pek çok edebi ve ilmi konulardan biri de arûz ilmidir. İbn 'Abdirabbih arûz ilmine verdiği önemden dolayı kitabının müstakil bir bölümünü buna ayırmıştır.

İbn 'Abdirabbih kitabının arûz ilmi ile ilgili olan bu bölümünde arûz ilminin kurucusu olan el-Halil b. Ahmed'in *Kitâbü'l-ʿArûz*'undan da alıntı yapmaktadır. el-Halil b. Ahmed'in bu eseri günümüze ulaşmadığı için İbn 'Abdirabbih'in yapmış olduğu bu alıntılar son derece önem arz etmektedir. Bu çalışmada İbn 'Abdirabbih ve eserlerinden bahsedildikten sonra araştırmanın asıl konusu olan *el-ʿİkd*'in arûz bölümü incelenecektir.

Bu çalışmada nitel araştırma tekniklerinden literatür taraması tekniği uygulanmıştır. Literatür taraması kapsamında Kâtip Çelebi'nin *Keşfü'z-zunûn*'u gibi fihristler, İbnü'l-Faradî'nin *Târîhu Ulemâi'l-Endelüs*'ü gibi tabakat ve teracim kitapları, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi* gibi temel kaynakla-

rın yanında İbn 'Abdirabbih'in eserleri, bunların üzerine yapılmış çalışmalar ve başka kaynaklar kullanılmıştır. Ayrıca Milli Kütüphane'nin ve Yazma Eserler Kurumu'nun çevrimiçi katalogları gibi internet kaynaklarından da faydalanılmıştır.

Çalışmada İbn 'Abdirabbih'in hayatı çeşitli yönleriyle ele alınmıştır. Eserleri ayrıntılı bir şekilde incelenmeye çalışılmıştır. Eserleri hakkında bilgi verilirken matbu olanlar veya üzerine akademik çalışma yapılmış olanlar belirtilmeye özen gösterilmiştir. Matbu olmayan ve herhangi bir akademik çalışmaya konu olduğu da tespit edilemeyen eserler hakkında ise eldeki veriler ışığında bilgi verilmeye çalışılmıştır. Bu eserlerin dijital kopyalarına erişim imkânı sağlanmış ise veya hakkında başka kaynaklarda bazı bilgilere rastlanmış ise bu bilgiler ortaya konmuştur. Yazma eserlerin künyelerinde çokça kayıt hatası görülmesi sebebiyle eserlerin içeriği incelenmeye çalışılmıştır. Tespit edilebildiği kadarıyla bu hataların sebepleri de ortaya konulmuştur. Ancak bu bilgiler kendisine erişim sağlanabilen eserlerle sınırlı kalmıştır. İbn 'Abdirabbih'e nispet edilen eserler hakkında yeteri kadar bilgi verilmeye çalışılmıştır. *el-'Ikd'* in ise bütün nüshaları tespit edilmeye çalışılmış ve bir bibliyografya halinde sunulmuştur.

Literatür taraması yöntemi, elde edilen yazılı materyallerin analizini yapmayı da kapsamaktadır. Materyal analizi yapılırken nicel semantik ve muhteva analizi teknikleri kullanılmıştır. Nicel semantik, eserin üslup ve ifade biçimlerinin incelenmesidir. Muhteva analizi ise metnin anlam ve içeriğinin incelenmesidir. Çalışmada bu iki teknik beraber kullanılmıştır. *el-'Ikd'*, üslup ve ifade biçimi açısından muhteva analizine tabi tutulurken eserin ilgili bölümünde kullanılan kavram ve terimler de nicel semantik açısından irdelenmiştir.

Arap dilinin gelişim merhalelerinden birisi de arûz ilmidir. Arûz ilmi; *"Arap şiirinin vezinlerini, doğrusunu, yanlışını ve bu vezinlere ârız olan zihâf ve illetleri öğretmeyi hedef alan bir ilim"* olarak tarif edilmiştir.¹ Diğer ilimlerde olduğu gibi arûz ilmiyle ilgili de pek çok eser kaleme alınmıştır. Bu eserler bazen diğer ilimlerle beraber bazen de müstakil olarak arûz ilmi hakkında kaleme alınmıştır. Özellikle erken bir dönemde el-Halîl b. Ahmed'in müstakil bir eser olarak arûz ilmini ele alması dikkat çekicidir.

İbn 'Abdirabbih, Endülüs Emevî Devleti'nin emirlik döneminin sonları ile halifelik döneminin başlarında yaşamıştır. Ömrü boyunca dört hükümdar görmüş ve hepsine methiyeler nazmetmiştir. Bunlardan ilki emirliği döneminde dünyaya geldiği Muhammed b. Abdurrahman'dır. Emir Muhammed ilk döneminde babasının başarılarını devam ettirmiştir.

¹ Hüseyin Tural, *Arap Edebiyatında Arûz* (İstanbul: Ensar y., 2011), 17.

Bu dönemde ilim, sanat, kültür ve benzeri alanlarda büyük gelişmeler yaşanmaya başlamıştır. Bu dönemden itibaren Endülüs, en büyük ilim adamlarını ve sanatkârları kendi içinden çıkarmayı başarabilmiştir. Bu devir çeşitli alanlarda meydana getirilen telifler bakımından da çok üretken bir devir olmuştur. Bakî b. Mahled (ö. 276/889)'in *Müsneđ*'i ve *et-Tefsîrû'l-kebîr*'i, Muhammed b. 'Abdisselâm el-Huşenî (ö. 286/899)'nin *Garîbu'l-hadîs*'i, İbn Vaddâh (ö. 287/900)'ın *Kitâbü'l-bida' ve'n-nehyü 'anhâ*'sı, Kâsım b. Asbag (ö. 340/951)'ın *Kitâb fî hadîsi Mâlik b. Enes*'i, İbnü'l-Kûtıyye'nin (ö. 367/977) *Târihu iftitâhî'l-Endelüs*'ü, Muhammed b. Hâris el-Huşenî (ö. 361/971)'nin *Kudâtü Kurtuba*'sı, İbnü'l-Faradî (ö. 403/1013)'nin *Târihu 'ulemâ'i'l-Endelüs*'ü... bu dönemde yazılmış önemli ilmî eserlerden bir kısmıdır.

Bu dönemde -fukahanın karşı çıkmasına rağmen- mûsikî de kendine toplumda yaygın bir yer edinebilmiştir. Ziryâb (ö. 238/852)'in öncülüğünde ilk mûsikî okulları kurulmuştur. Doğu ve Batı'nın karışımıyla yeni türler ortaya çıkmış ve çeşitlenmiştir. Bunlardan biri, şair Mukaddem b. Muâfâ [ö. 299/912]'nin ihdas ettiği kabul edilen ve telli çalgılarla icra edilen "*müveşşah*" türüdür. Aynı zamanda bir astronomi bilgini ve filozof olan Abbas b. Firnâs (ö. 274/887), Zâhirî mezhebinin Endülüs'teki ilk temsilcilerinden olan Münzir b. Saîd el-Bellûtî (ö. 355/966), İbn Hânî (ö. 362/973) gibi isimler ve benzerleri hep bu dönemin önemli şairlerindendir.² Bu devirdeki meşhur şair ve ediplerden biri de İbn 'Abdirabbih'tir.

1. İBN 'ABDIRABBİH'İN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. Hayatı

Yaygın şöhretine mukabil kaynaklarda İbn 'Abdirabbih'in hayatı hakkında fazlaca malumat bulunmamaktadır. Bu bölümde eldeki bilgiler ışığında İbn 'Abdirabbih'in hayatı incelenmiştir.

Tam adı Ahmed b. Muhammed b. 'Abdirabbih b. Habib b. Hudeyr b. Salim'dir. Künyesi Ebu Ömer veya Ebu 'Amr olarak geçmektedir. Büyük dedesi Salim ya da Hudeyr,³ Halife Hişam b. Abdurrahman b. Muaviye b. Hişam b. Abdulmelik b. Mervan'ın mevlasıdır.⁴ El-Humeydî'nin verdiği bil-

² Mehmet Özdemir, "Endülüs", *DİA* (İstanbul: TDV y., 1995), 11/219-222.

³ Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ'*, ed. Suayb el-Arnaût - İbrahim ez-Zeybek (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1983), 15/283; Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ'*, ed. Hassân Abdülmennan (Lübnan: Beytü'l-Efkârîd-Devliyye, 2004), 1/983.

⁴ Abdullah b. Muhammed b. Yusuf İbnu'l-Faradî, *Tarihu Ulemai'l-Endelüs* (Kahire: ed-Dâru'l-Misriyyetu li't-Telifi ve't-Terceme, 1966), 38; Ebu Abdullah Muhammed b. Fütûh b. Abdullah el-Humeydî, *Cezvetu'l-Muktebes fî Tarihi Ulemai'l-Endelüs*, ed. Beşşar Avvad Maruf - Muhammed Beşşar Maruf (Tunus: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2008), 151; Ebu Abdullah Muhammed b. Fütûh b. Abdullah el-Humeydî, *Cezvetu'l-Muktebes fî Tarihi Ulemai'l-Endelüs*, ed. İbrahim el-Ebyârî (Kahire ve

giye göre hicri 246 senesi Ramazan ayının onuncu günü dünyaya gelmiştir.⁵ Kurtuba'da doğmuştur.⁶

İbn 'Abdirabbih'in Bakî b. Mahled (ö. 276/889), İbn Vaddâh (ö. 287/900) ve Muhammed b. Abdüsselâm el-Huşenî (ö. 286/899) gibi hadis ve dil alimlerinden ders aldığı bilinmektedir.⁷ Ayrıca ilk eğitimini Endülüs'ün ileri gelen fakih ve muhaddislerinden olan abisi Ebû Bekir Yahyâ b. Muhammed b. 'Abdirabbih'ten aldığı düşünülmektedir.⁸ İlmi hayatı ya da hocaları hakkında kaynaklarda başkaca bir bilgiye rastlanmamaktadır.

İbn 'Abdirabbih'in hadis ve fıkıh ilimlerinde bilgin olduğu bununla beraber şair ve edebiyatçı yönünün ağır bastığı belirtilmektedir. Bunun bir getirisi olarak Kurtuba emirlerinden Muhammed b. Abdurrahman (ö. 273/886), el-Münzir b. Muhammed (ö. 275/888), Abdullah b. Muhammed (ö. 300/912) ve ilk Endülüs Emevî halifesi Abdurrahman en-Nâsir li Dînillâh (ö. 350/961) için resmî şairlik yaptığı da bilinmektedir.⁹

Ömrünün sonlarına doğru felç olan İbn 'Abdirabbih'in vefat tarihi hakkında kaynaklarda birbirinden farklı bilgiler yer almaktadır. İbn 'Abdirabbih'in vefatından 11 gün önce inşad ettiği rivayet edilen ve son şiiri olduğu söylenen şiirinde 82 yıl yaşadığı ifade edilmektedir.¹⁰ ed-Dabbî'nin hem bu şiiri rivayet edip hem İbn 'Abdirabbih'in doğum ve vefat yıllarını 246 ve 328 olarak verip hem de 71 yıl yaşadığını söylemesi bir kalem hatası olmalıdır.¹¹ el-Humeydî ise İbn 'Abdirabbih'in hicri 328 senesi Cemaziyelevvel ayının bitmesine 12 gece kala vefat ettiğini belirttikten sonra toplam ömrünün 81 yıl 8 ay 8 gün ettiğini hesaplamıştır.¹² Buna göre vefatı miladi 1 Mart 940 tarihi pazar gününe denk gelmektedir. İbnü'l-Faradî ise İbn 'Abdirabbih'in vefat tarihini aynı şekilde Cemaziyelevvel ayının bitmesine 12 gece kala pazar günü olarak ancak 328 değil de 382 senesi olarak nakletmektedir.¹³ Bu da bir

Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Misrî ve Dâru'l-Kitâbi'l-Lübnânî, 1989), 1/164; Yakut el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ İrşâdül'Erib ilâ Marifeti'l-Edib*, ed. İhsan Abbas (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1993), 1/463-464; Kamil Selman el-Cubûrî, *Mu'cemu'l-Udebâi Mine'l-Asri'l-Cahiliyyi Hatta Sene 2002* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), 262.

⁵ el-Humeydî, *Cezvetu'l-Muktebes*, 2008, 151; el-Humeydî, *Cezvetu'l-Muktebes*, 1989, 1/164.

⁶ Mustafa Muhammed eş-Şek'a, "İbn 'Abdirabbih", *DİA* (İstanbul: TDV y., 1999), 19/281.

⁷ İbnü'l-Faradî, *Tarihu Ulemai'l-Endelüs*, 38; ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 1983, 15/283; ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 2004, 1/983.

⁸ eş-Şek'a, "İbn 'Abdirabbih", 19/281.

⁹ el-Humeydî, *Cezvetu'l-Muktebes*, 2008, 151-152; el-Humeydî, *Cezvetu'l-Muktebes*, 1989, 1/164.

¹⁰ el-Humeydî, *Cezvetu'l-Muktebes*, 2008, 154; el-Humeydî, *Cezvetu'l-Muktebes*, 1989, 1/167; Ahmed b. Yahya b. Ahmed b. 'Amira ed-Dabbî, *Buğyetü'l-Mültemis fî Târîhi Ricâli Ehli'l-Endelüs* (Kahire: Dâru'l-Kâtibi'l-'Arabî, 1967), 150; Ahmed b. Yahya b. Ahmed b. 'Amira ed-Dabbî, *Buğyetü'l-Mültemis fî Târîhi Ricâli Ehli'l-Endelüs*, ed. İbrahim el-Ebyârî (Kahire ve Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Misrî ve Dâru'l-Kitâbi'l-Lübnânî, 1989), 1/193.

¹¹ ed-Dabbî, *Buğyetü'l-Mültemis*, 1967, 148; ed-Dabbî, *Buğyetü'l-Mültemis*, 1989, 1/191.

¹² el-Humeydî, *Cezvetu'l-Muktebes*, 2008, 151; el-Humeydî, *Cezvetu'l-Muktebes*, 1989, 1/164.

¹³ İbnü'l-Faradî, *Tarihu Ulemai'l-Endelüs*, 38.

kalem hatası olmalıdır çünkü İbnü'l-Faradî'nin kendisi İbn 'Abdirabbih'in 81 yıl 8 ay 8 gün yaşadığını nakletmektedir. Bu durumda İbn 'Abdirabbih'in hicri 300 senesinde doğmuş olması gerekir. Halbuki bu tarihten önce vefat etmiş olan Bakî b. Mahled (ö. 276/889), İbn Vaddâh (ö. 287/900) ve Muhammed b. Abdüsselâm el-Huşenî (ö. 286/899) gibi alimlerden ders aldığı da yine İbnü'l-Faradî nakletmektedir.¹⁴ İbnü'l-Faradî'nin verdiği bilgiye göre İbn 'Abdirabbih pazar günü vefat etmiş, pazartesi günü ise Benu'l-'Abbâs kabristanına defnedilmiştir.¹⁵

1.2. Eserleri

Kaynaklarda İbn 'Abdirabbih'e çeşitli eserler nisbet edilmiştir. Eserleri, edebiyat ve ahbar (tarihî haberler) ile ilgilidir. İbn 'Abdirabbih'in kaynaklarda kendisine nispet edildiği halde günümüze ulaşmayan eserleri şunlardır: ¹⁶

1. *ed-Dîvân*
2. *el-İrşâd fi'l-luga*
3. *el-Lübâb fî ma 'rifeti'l- 'ilm ve'l-âdâb*
4. *Ahbâru fukahâi Kurtuba*
5. *Târîhu'l-hulefâ*

1.2.1. *el-'İkd*

İbn 'Abdirabbih'in günümüze ulaşan yegâne eseri, *el-'İkd*'idir. Eser ayrıntılı bir biçimde alt başlıklar halinde incelenecektir.

1.2.1.1. Eserin İsmi ve Müellife Nisbeti

Eserin orijinal adının tespiti ve müellife aidiyetinin ispatı için elde edilebilen tüm yazma nüshaları incelenmiştir. Eserin 15 farklı yazma nüshası tesbit edilmiştir:

1. Köprülü Kütüphanesi, Fazıl Ahmed Paşa koleksiyonu, demirbaş no: 1339, 1340 ve 1341.
2. Millet Genel Kütüphanesi, Feyzullah Efendi koleksiyonu, demirbaş no: 1483.
3. Millet Genel Kütüphanesi, Hekimoğlu Ali Paşa koleksiyonu, demirbaş no: 649.
4. Nuruosmaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye koleksiyonu, demirbaş no: 4119 ve 4120.

¹⁴ İbnü'l-Faradî, *Tarihu Ulemai'l-Endelüs*, 38.

¹⁵ İbnü'l-Faradî, *Tarihu Ulemai'l-Endelüs*, 38.

¹⁶ Abdullah Hacı Kalfa Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn 'an Esâmi'l-Kütûbi ve'l-Fünûn* (Maarif Matbaası, 1941), 1/68; 2/1543; İsmail Paşa Bağdatlı, *Hediyyetü'l-'Ârifin Esmâu'l-Müellifin ve Âsâru'l-Musannifin* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1951), 1/60.

5. Ragıp Paşa Kütüphanesi, Ragıp Paşa koleksiyonu, demirbaş no: 1174.

6. Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya koleksiyonu, demirbaş no: 4139.

7. Süleymaniye Kütüphanesi, Hasan Hüsnü Paşa koleksiyonu, demirbaş no: 842.

8. Süleymaniye Kütüphanesi, Pertevniyal koleksiyonu, demirbaş no: 878.

9. Süleymaniye Kütüphanesi, Süleymaniye koleksiyonu, demirbaş no: 871.

10. Topkapı Kütüphanesi, Ahmed III koleksiyonu, demirbaş no: 2359 ve 2442.

11. İran Meclis-i Şûrâ-yi Millî Kütüphanesi'nde 10-4085 numarası
Ayrıca Kütüphane kataloglarında sehven *el-'İkd'*ın nüshası olarak kaydedilmiş üç adet hatalı künye kaydı tespit edilmiştir:

1. Köprülü Kütüphanesi, Fazıl Ahmed Paşa koleksiyonu, demirbaş no: 1080.

2. Millet Genel Kütüphanesi Veliyyüddin Cârullah Efendi koleksiyonu, demirbaş no: 1612.

3. Süleymaniye Kütüphanesi, Hasan Hüsnü Paşa koleksiyonu, demirbaş no: 881.

Eserin yazma nüshalarının incelenmesi sonucunda müellifin, mukaddimede eserin ismini açıkça belirttiği görülmüştür. İbn 'Abdirabbih esere *el-'İkd* ismini vermesini şu şekilde açıklamaktadır: “İçinde çeşitli söz mücevherleri olduğu ve dikkatle güzelce yerleştirilmiş olduğu için ona <Kitâbu'l-'İkd> adını koydum.”¹⁷ Matbu nüshalarında ise ‘*el-Ferîd*’ ilavesiyle “...ona <Kitâbu'l-'İkdi'l-Ferîd> adını koydum.” ibaresi yer almaktadır.¹⁸ Brockelmann; ‘*el-Ferîd*’ lafzının kitabın orijinal adında olmadığını, bu lafzın h. 652 ilâ 850 yılları arasındaki müstensihler tarafından eklenip daha sonra da böyle isimlendirildiğini belirtmiştir.¹⁹ ez-Ziriklî, Beşşar Avvad Maruf ve Kâmil

¹⁷ Ahmed b. Muhammed İbn 'Abdirabbih, *el-'İkd* (İstanbul: Süleymaniye Ktp., Ayasofya Klk., 4139), 3a; Ahmed b. Muhammed İbn 'Abdirabbih, *el-'İkd* (İstanbul: Köprülü Ktp., Fazıl Ahmed Paşa Klk., 1339), 2b; Ahmed b. Muhammed İbn 'Abdirabbih, *el-'İkd* (İstanbul: Süleymaniye Ktp., Süleymaniye Klk., 871), 2a; Ahmed b. Muhammed İbn 'Abdirabbih, *el-'İkd* (İstanbul: Ragıp Paşa Ktp., Ragıp Paşa Klk., 1174), 2a; vd. nüshalar.

¹⁸ Ahmed b. Muhammed İbn 'Abdirabbih, *el-'İkdu'l-Ferîd*, ed. Kerem el-Büstânî (Beirut: Mektebetü Sâdir, 1951), 1/11; Ahmed b. Muhammed İbn 'Abdirabbih, *el-'İkdu'l-Ferîd*, ed. Muhammed Said el-'Aryân (Kahire: el-Mektebetü't-Ticâriyyetü'l-Kübrâ, 1953), 1/4; Ahmed b. Muhammed İbn 'Abdirabbih, *el-'İkdu'l-Ferîd*, ed. Müfid Muhammed Kamîha - Abdülmecid et-Terhîni (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983), 1/7.

¹⁹ Fuad Efrâm el-Büstânî (ed.), *el-'İkdu'l-ferîd ders ve müntehabât* (Beirut: Katolik Matbaası, 1927), 1/4; Abdü'l-Emîr Ali Mühennâ - Semîr Yusuf Câbir (ed.), *Ahbâru'n-Nisâ' fi'l-'İkdi'l-Ferîd* (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005), 3; Muhammed Said el-'Aryân, “el-'İkdu'l-Ferîd Tarîf bi'l-

Selman el-Cubûrî de ‘*el-Ferîd*’ lafzının sonradan eklendiği görüşündedir.²⁰ Ulaşılabilen ve istinsah tarihi belli olan nüshaların hiçbirinde ‘*el-Ferîd*’ lafzı eserin adı olarak geçmemektedir. Bu nüshalar h. 628 ilâ 1156 yıllarında istinsah edilmiştir. Bilindiği kadarıyla eserin adına bu lafzı ilk izafe eden el-İbşîhîdir.²¹

Eserin içerisinde müellifin adı geçmemekte, ayrıca müellif nüshası da elimizde bulunmamaktadır ancak kaynaklarda verilen bilgiler eserin İbn ‘Abdirabbih’e aidiyeti hususunda şüpheye mahal bırakmamaktadır. İbn ‘Abdirabbih, Kurtuba’da doğup büyüdüğünden ve orada vefat ettiğinden eserini Kurtuba’da telif ettiğini düşünebiliriz. Eserin telif tarihi hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır fakat eserin halifelerin tarihi ile ilgili olan on beşinci bölümünün yani *Kitâbu’l-‘ascedetî’s-sâniye*’nin sonunda Halife Abdurrahman b. Muhammed’in hayatı ve gazveleri hakkında bir urcûze bulunmaktadır. Bu urcûzenin son bölümü de h. 322 senesi olaylarından bahsetmektedir. Bu durumda İbn ‘Abdirabbih, eserini 322 senesi ilâ vefat ettiği sene olan 328 yılları arasında telif etmiş olmalıdır. ‘Abd Mühennâ ve Semîr Câbir de eserin 322 senesi telif edildiğini düşünmektedirler.²²

1.2.1.2. Eser Üzerine Yapılmış Çalışmalar

Eser üzerine çok sayıda ihtisar, seçki ve başka çalışmalar yapılmıştır. Eser üzerine yazılmış bir şerh tespit edilememiştir. Eser üzerine yapılan ihtisar ve seçki çalışmaları şu şekilde sıralanabilir:

1. İbnü’n-Nişânın İhtisarı²³
2. İbn Manzûr’un İhtisarı²⁴
3. *Muhtâru’l-‘İkdî’l-ferîd*²⁵
4. *el-‘İkdü’l-ferîd ders ve müntehabât*²⁶
5. *Tabâ’i’u’n-nisâ’ ve mâ câe fihâ min ‘acâ’ib ve ğarâ’ib ve ahhâr ve esrâr*²⁷

Kitâb ve Mesâdirihî”, *Sahifetü Dâri’l-‘Ulûm el-İsdâru’s-Sâni* 7/3 (Nisan 1941), 68.

²⁰ el-Humeydi, *Cezvetu’l-Muktebes*, 2008, 151; Hayreddin ez-Zirikli, *el-Alâm Kâmûsü Terâcîm li Eşheri’l-Ricâli ve’n-Nisâi mine’l-‘Arabi ve’l-Müste’ribine ve’l-Müsteşrikin* (Beyrut: Dâru’l-‘İlmi li’l-Melâyin, 2002), 1/207; el-Cubûrî, *Mu’cemu’l-Udebâ*, 262.

²¹ Muhammed b. Ahmed el-İbşîhî, *el-Müstatraf fi Külli Fennin Müstazraf* (Mısır: Mektebetü’l-Cumhûriyyetü’l-‘Arabiyye, ts.), 1/2.

²² Mühennâ - Câbir, *Ahhârû’n-Nisâ’*, 322.

²³ Abdullah Hacı Kalfa Kâtip Çelebi, *Keşfu’z-Zunûn ‘an Esâmi’l-Kütûbi ve’l-Fünûn* (Maarif Matbaası, 1941), 2/1149.

²⁴ Kâtip Çelebi, *Keşfu’z-Zunûn*, 1941, 2/1149; Hulusi Kılıç, “İbn Manzûr”, *DİA* (İstanbul: TDV y., 1999), 20/172.

²⁵ Abdu’l-Hâlık Ömer vd. (ed.), *Muhtâru’l-‘İkdî* (Mısır: Mektebetü ve Matba’atu Muhammed Ali Sabih ve Evlâdih, 1928).

²⁶ el-Büstânî, *el-‘İkdu’l-Ferîd*.

²⁷ Muhammed İbrahim Selim (ed.), *Tabâ’i’u’n-Nisâ’ ve Mâ Câe fihâ min ‘Acâ’ib ve Ğarâ’ib ve Ahhâr ve Esrâr* (Kahire: Mektebetü’l-Kur’ân, 1985).

6. *Te'dibü'n-nâşî'in bi edebî'd-dünyâ ve'd-dîn*²⁸

7. *Ahbâru'n-nisâ' fi'l-'Ikdi'l-ferîd*²⁹

Eser üzerine daha pek çok çalışma yapılmış olup bunların hepsini incelemek bu çalışmanın hacmini aşacaktır. el-Meşhedânî, Nefâdî, Şerefü'd-Dîn, Âliye, en-Neşhelî, Ebû Sitte ve Râğûb'ın çalışmaları örnek olarak zikredilebilir.³⁰ Güzel ve Özdemir'in hazırladığı yüksek lisans tezleri de ülkemizde yapılan akademik çalışmalara örnek olarak gösterilebilir.³¹ Eserin tamamı henüz dilimize tercüme edilmemiş olsa da bazı bölümleri müstakil parçalar halinde Türkçeye tercüme edilerek yayımlanmıştır.³² Ayrıca Çiftçi'nin *el-'Ikdi'*in on beşinci bölümü olan Kitâbu'l-'ascedeti's-sâniye'sini ele alan makalesi, akademik bir çalışma olmasının yanı sıra ilgili bölümdeki 444 beyitlik urcûzenin önemli bir kısmının tercümesini ihtiva etmesi bakımından önemlidir.³³

1.2.1.3. el-'Ikdi'nin İncelenmesi

Bu bölümde eser ayrıntılarıyla incelenecektir. Eserin muhtevası ortaya konulduktan sonra edebiyat kitapları arasındaki yeri ve öneminden kısaca bahsedilecektir. Daha sonra tespit edilebildiği kadarıyla eserin kaynakları göz önüne serilmeye çalışılacak, ardından eserde takip edilen metot incelenecektir.

²⁸ Muhammed İbrahim Selim (ed.), *Te'dibü'n-Nâşî'in bi Edebî'd-Dünyâ ve'd-Dîn* (Kahire: Mektebetu'l-Kur'an, 1985).

²⁹ Mühennâ - Câbir, *Ahbâru'n-Nisâ'*.

³⁰ Muhammed Mevlî Halef el-Meşhedânî, "İbn 'Abdirabbih 'Arûdiyyen", *Câmi'atu Bağdat Külliyyeti'l-Âdâb Mecelletü'l-Âdâb* 54 (2001), 56-78; Ahmed Ahmed Mansûr Nefâdî, "İbn 'Abdirabbih ve Kitâbu'l-'Ikdi'l-Ferîd", *Mecelletü Külliyyeti'l-Lügati'l-'Arabiyye bi Asyût* 10 (1990), 446-463; Ömer Ahmed Hüseyin Şerefü'd-Dîn, "İbn 'Abdirabbih ve Kitâbu'l-'Ikdi'l-Ferîd", *Mecelletü Külliyyeti'l-Lügati'l-'Arabiyye bi Asyût* 7 (1987), 213-231; Ali Âliye, "Ahmed b. 'Abdirabbih ve 'Ikduhu'l-Ferîd", *Câmi'atu Muhammed Haydar Biskre Mecelletü'l-'Ulûmi'l-İnsâniyye* 11/19 (Haziran 2010), 295-313; Kesir b. el-Ğarîze en-Neşhelî, "Tashîhu Tahrîf fi'l-'Ikdi'l-Ferîd ve Tahkîk fi'smi's-Şâ'ir", *Mecelletü Mecma'l-Lügati'l-'Arabiyye bi Dimeşk* 68/4 (Ekim 1993), 726-735; Süleyman Ahmed Ebû Sitte, "Şevâhidü'l-Halîl fî Kitâbi'l-'Arûd ve mâ li Küllin minhâ mimmâ Cae fi'l-'Ikdi'l-Ferîd li'bni Abdirabbih", *Mecelletü'd-Dirâsâti'l-Lügaviyye* 6/2 (2004), 243-308; Ferac es-Seyyid Râğûb, "Menhecu İbn 'Abdirabbih fi'l-'Ikdi'l-Ferîd", *Mecelletü Külliyyeti'l-Lügati'l-'Arabiyye bi'z-Zekâzik* 12 (1992), 305-362.

³¹ Abidin Güzel, *İbn 'Abdirabbih'in el-'Ikdu'l-Ferîd Adlı Eserinde Taziye ve Mersiye* (Malatya: İnönü Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2020); Tuba Özdemir, *Endülüis Arap Edebiyatında İbn 'Abdirabbih'in Yeri el-'Ikdu'l-Ferîd Örneği* (Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2020).

³² Ahmed b. Muhammed İbn 'Abdirabbih, *Hükümdar ve Siyaset Kitabı*, çev. Erkan Avcı (İstanbul: Bordo Siyah y., 2018); Ahmed b. Muhammed İbn 'Abdirabbih, *Bedevi Araplar Özdeyiş ve Adetleri*, çev. Erkan Avcı (İstanbul: Bordo Siyah y., 2018); Ahmed b. Muhammed İbn 'Abdirabbih, *Şarlatanlar, Deliler, Cimrilere ve Asalaklar*, çev. Erkan Avcı (İstanbul: Bordo Siyah y., 2018); Ahmed b. Muhammed İbn 'Abdirabbih, *Nükteler ve Mizahi Öyküler*, çev. Erkan Avcı (İstanbul: Bordo Siyah y., 2018).

³³ Faruk Çiftçi, "Urcûzeler ve İbn 'Abdirabbih'in Tarihî Urcûzesi: Bir İslâm Tarih Yazım Türü Örneği", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16 (01 Aralık 2010), 1-53.

1.2.1.3.1. Eserin Muhtevası

el-İkd gelişmiş bir tür *emâli*³⁴ örneği denilebilecek şekilde imla edilmiştir. Çok geniş içerik yelpazesine sahip olmakla beraber genel muhtevası bakımından bir “uyumlu edep” kitabıdır.³⁵ Eserde şiirden nesire, ayet ve hadislerden özlü sözlere varıncaya dek her türlü edebi metin örneği görmek mümkündür. Eserde ele alınan başlıklar eserin kurgusal örgüsüne daha uygun olması amacıyla kolye şeklinde aşağıda verilmiştir. Tabloda numaraların yanında verilen mücevher adı bölüm adını, parantez içi verilen açıklama ise bölümün konusunu göstermektedir:

1. Lü'lü'/İnci (Sultan)	25. İkinci Lü'lü' (Hediyeler ve Şakalar)
2. Ferîde/Tektaş (Harpler)	24. İkinci Ferîde (Yiyecek-İçecekler)
3. Zeberced/Sarı yakut (Cömertlik)	23. İkinci Zeberced (İnsan ve hayvan tabiatı)
4. Cümâne/İnci (Heyetler)	22. İkinci Cümâne (Yalancı peygamberler ve tufeyliler)
5. Mercan/Küçük inci (Sultanla sohbet)	21. İkinci Mercan (Kadınlar ve sıfatları)
6. Yakut (İlim ve Edeb)	20. İkinci Yakut (Şarkı)
7. Cevher (Misaller)	19. İkinci Cevher (Arûz ve Kafiye)
8. Zümrüt (Öğüt ve Zühd)	18. İkinci Zümrüt (Şiir)
9. Durra/İnci (Taziye ve Ağıt)	17. İkinci Durra (Eyyam)
10. Yetîme/Tektaş (Nesep İlmi)	16. İkinci Yetîme (Ziyad ve Haccac'ın haberleri)
11. 'Ascede/Altın (Bedevilerin sözleri)	15. İkinci 'Ascede (Halifeler Tarihi)
12. Mücennebe/Kolyelerin orta taşının yanındaki taş (Hazırcevaplar)	14. İkinci Mücennebe (İmzalar, katiplerin haberleri ve yazı malzemeleri)
	13. Vâsıta/Kolyenin en gösterişli taşı olan orta taşı (Hutbeler)

³⁴ Emâli; imlâ esnasında belli bir konuya bağlı kalınmaksızın âyet ve hadislere, bunların şerh ve tefsirlerine, tanınmış hakim, hatip ve şairlerinin hikmetli söz veya şiirlerine, latife ve nüktelere... yer verilen eser türüdür. bkz.: M. Yaşar Kandemir, “Emâli”, *DİA* (İstanbul: TDV y., 1995), 11/71.

³⁵ Faruk Çiftçi, *Endülüş Arap Edebiyatı -Hilâfet Dönemi- (103 - 929 / 422 - 316)*, ed. (Konya: Dârul-Mirkât Yayınları, 2022), 294.

1.2.1.3.2. Edebiyat Kitapları Arasındaki Yeri ve Edebi Kıymeti

Eserin şöhreti, edebi kıymetini gözler önüne sermektedir. Boyutunun büyüklüğüne rağmen eksiksiz nüshalarının sayısının çokluğu eskiden beri esere verilen kıymeti göstermektedir. Bunun yanında eserin çok sayıda baskısı yayınlanmıştır. *el-'İkd'*ın h. 9. yüzyıldan beri çeşitli eserlere kaynaklık ettiği görülmektedir.³⁶ Eser ve müellif üzerine çokça akademik çalışma yapılmış olması; eserin çoğu zaman İbn Kuteybe (ö. 276/889)'nin *'Uyûnu'l-Ahbâr'*, Câhız (ö. 255/869)'ın *el-Beyân ve't-Tebyîn*'i ve Müberred (ö. 286/900)'ın *el-Kâmil*'i ile anılması, edebiyat kitapları arasında köklü bir yer edindiğini göstermektedir.³⁷

1.2.1.3.3. *el-'İkd'*ın Kaynakları

İbn 'Abdirabbih eserini hazırlarken çok geniş bir kaynakçadan yararlanmıştı. En başta Kur'an-ı Kerim ve hadis kitaplarından faydalandığını söyleyebiliriz. Daha sonra eserinde en çok alıntı yaptığı kaynak olan İbn Kuteybe (ö. 276/889)'nin *'Uyûnu'l-Ahbâr'*ını zikretmek yerinde olacaktır. Ayrıca el-Halil b. Ahmed (ö. 175/791)'in günümüze ulaşmayan eseri *Kitâbü'l-'Arûz*'dan alıntılar yapmış olması da önemlidir.

Bunun haricinde alıntı yaptığı diğer kaynaklar arasında İbnü'l-Mukaffa' (ö. 142/759)'ın *Kelîle ve Dimne'si*, *el-Edebü'l-kebîr* ve *el-Edebü's-şagîr*'i, Ebû Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ (ö. 209/824?)'nin *Neķâ' izu Cerîr ve'l-Ferezdaķ* ile *Kitâbü Eyyâmî'l-'Arab ķable'l-İslâm*'ı, Ebû 'Ubeyd Kâsım b. Sellâm (ö. 224/838)'ın *Kitâbü'l-Emşâl*'i, İbn Sellâm el-Cumahî (ö. 231/846?)'nin *Tabakâtü's-şu'arâ*'ı, Câhız (ö. 255/869)'ın *el-Beyân ve't-tebyîn*'i, Müberred (ö. 286/900)'ın *el-Kâmil fî'l-edeb*'i, Taberî (ö. 310/923)'nin *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*'u gibi eserler sayılabilir.³⁸ Bunların yanı sıra *el-'İkd'*da 200'den fazla şaire ait yaklaşık 10.000 örnek beyit bulunduğu göz önüne alınırsa eserin tüm kaynaklarının burada sayılamayacağı anlaşılır.

Bunun haricinde eserinde Tevrat ve İncil'den alıntılar yapmış olması ilgi çekicidir. Bu alıntıların hangi Tevrat ve İncillerden yapıldığını kesin olarak saptamak mümkün görünmemektedir. Bununla beraber İspanyol halkının Katolik olması sebebiyle Tevrat'ın -yaygın olan- Masoterik metni ile Matta, Markos, Luka ve Yuhanna İncilleri'ni kullanmış olması olası görünmektedir. Ayrıca eserde alıntı yaptığı İran ve Hint sözlerinin ya da Aristodan nakillerin de kaynağı net olarak bilinmemektedir. Bunları doğrudan asıl kay-

³⁶ Muhammed b. Ahmed el-İbşîhi, *el-Müstatraḫ fî Külli Fennin Müstazraf*, ed. Muhammed Hayr Tu'me el-Halebî (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2008), 7; eş-Şek'a, "İbn 'Abdirabbih", 19/283.

³⁷ Mühennâ - Câbir, *Ahbârü'n-Nisâ'*, 4; eş-Şek'a, "İbn 'Abdirabbih", 19/282.

³⁸ Çiftçi, *Endülüis Arap Edebiyatı*, 297.

naklarından değil de bunlardan alıntı yapmış olan Doğu kaynaklarından nakletmiş olmalıdır.³⁹

1.2.1.3.4. Eserde Takip Edilen Metod

İbn ‘Abdirabbih eserde takip ettiği metodu mukaddimesinde açıklamıştır. Ona göre sonradan gelenler önce gelenlerin tecrübelerinden faydalanabilmekte, bunları derli toplu ve daha özlü bir şekilde ifade edebilmektedir. Bu sebeple kendisinden önce gelmiş olan büyük miktardaki malzemeyi muhtasar bir eserde derleme ihtiyacı hissetmiştir. Eserin boyutunun büyüklüğüne rağmen İbn ‘Abdirabbih bunun bir muhtasar olduğunu tekrar tekrar dile getirmektedir.

Eserde anlattığı haberleri, yaptığı seçkileri ve ihtisarları bir de her bölümün başında bulunan “*ferş*” dediği giriş bölümlerini kendi telifi olarak göstermiştir. Ancak önceki ulemanın, bilginlerin ve ediplerin sözleri arasında seçim yapmanın telif yapmaktan daha zor olduğunu belirtmiştir. Ayrıca eserinin avamın ve havasın konuştuğu sözlerin çoğunu kapsadığını, garip kelimeleri açıklayarak onlara istişhad getirdiğini belirtmiştir. Bazen istişhad olarak getirdiği şiir ya da haberden sonra kendi şiirinden de örnekler getirdiğini söylemiştir. Eserini okuyucunun “*Mağrib’imizde*” de manzum ve mensur edebiyattan bir pay olduğunu bilmesi için yazdığını söyleyen müellif, eserini 25 kitaba ayırdığını her kitabın iki cüzden oluşup eserin toplamda 50 cüzden oluştuğunu belirtmiştir.⁴⁰

Eserde yer yer argo ve müstehcen içerikler görülmesi, içkinin övülmesi, sahih ve doğru haberlerin yanı sıra zayıf ve uydurma haberlere de yer verilmesi, eser içinde çelişkili bilgiler yer alması, aklen mümkün olmayan hura felere yer verilmesi vb. açılardan eserin metodu eleştirilebilir.⁴¹

Burada belirtilmesi gerekli görülen bir diğer durum da eserin yazma nüshaları arasındaki büyük farklılıklardır. Öyle ki bu farklılıklar zaman zaman kelime bazında olmaktan çıkıp paragraf boyutundaki farklılıklara dönüşebilmektedir. Üstelik İbn ‘Abdirabbih’in vefatından sonra olan olaylara bile rastlanılabilmesi eserde müstensihlerin müdahalelerinin ne boyutlara ulaşabildiğini gözler önüne sermektedir.⁴² Tüm bu sorunlar nedeniyle eserin belki de bütün nüshalarının bir araya getirilerek kapsamlı bir edisyon kritik yapılması gerektiği söylenebilir.

³⁹ eş-Şek’a, “İbn ‘Abdirabbih”, 19/282-283.

⁴⁰ İbn ‘Abdirabbih, *el-İkd* (Ayasofya Klk., 4139), 1b-3a.

⁴¹ eş-Şek’a, “İbn ‘Abdirabbih”, 19/283.

⁴² eş-Şek’a, “İbn ‘Abdirabbih”, 19/283.

2. EL-'İKD'İN ARÛZ İLMİ İLE İLGİLİ OLAN BÖLÜMÜNÜN İNCELENMESİ

Bu bölümde eserin on dokuzuncu bölümü olan “*Kitâbu'l-cevherati's-sâniyeti fi'l-'arûdi ve'l-kavâfi*” incelenecektir. Önce bölümün muhtevâsından bahsedilecek sonra ise bölüm konuyu sunuş metodu açısından irdelenecektir.

2.1. Bölümün Muhtevâsı

Adından da anlaşıldığı üzere arûz ilmi ile ilgili bir bölümdür. İbn 'Abdirabbih, bu bölümün iki kısımdan oluştuğunu belirtse de bölüm üç kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım “*ferş*” cüzü, ikinci kısım “*misâl*” cüzüdür. Üçüncü kısım ise “*kafiye*” ilmi ile ilgilidir. İbn 'Abdirabbih, “*ferş*”e başlamadan önce bu *kitâbın* içeriğini özetlemiştir. Buna göre bu kitapta arûz ile ilgili her şey muhtasar bir şekilde anlatılacaktır. Ferş cüzünde arûz, haşv, zihaf, sebebler-vetedler, teâkub, terâkub, harmlar, ziyadeler ve daireler ile ilgili bir urcûze; misal cüzünde ise 63 arûz darbına göre 63 kıta şiir yer almaktadır. Bu kıtaların her birinin sonunda da el-Halîl b. Ahmed'in *Kitâbü'l-'Arûz*'unda istişhad olarak getirdiği bir beyit bulunmaktadır.⁴³ İbn 'Abdirabbih'in modern akademik yöntemlere uygun bir giriş yapması dikkat çekicidir ancak üçüncü kısımdan neden bahsetmediği ise bir soru işaretidir. Bu bölümün muhtevâsı alt başlıklar halinde daha ayrıntılı şekilde incelenecektir.

2.1.1. Ferş Cüzü

Ferş cüzü urcûzeden önceki başlıklar ve urcûze olmak üzere iki alt başlık altında incelenecektir.

2.1.1.1. Urcûzeden Önceki Başlıklar

Ferş kısmı önce “*muhtasaru'l-ferş*” adı altında kısa bir giriş ile başlamaktadır. Burada “*sakin ve müteharrik*”in tanımı verilmekte, arûzda sayılan ve sayılmayan harflerden bahsedilmektedir. Daha sonra sırasıyla aşağıdaki başlıklar gelmektedir:⁴⁴

Sebebler ve Vetedler Babı: Bu babda önce arûzun fasılalarının sekiz cüz olduğu belirtilmiş, bu sekiz cüz sıralandıktan sonra bunların sebep ve ve-

⁴³ İbn 'Abdirabbih, *el-'İkd* (Ragıp Paşa Klk., 1174), 360a; Ahmed b. Muhammed İbn 'Abdirabbih, *el-'İkdu'l-Ferid*, ed. Ahmed Emin vd. (Kahire: Matba'atu Lecneti't-Te'lifi ve't-Tercemeti ve'n-Neşr, 1965), 5/424.

⁴⁴ İbn 'Abdirabbih, *el-'İkd* (Ragıp Paşa Klk., 1174), 360a-361a; İbn 'Abdirabbih, *el-'İkdu'l-Ferid*, 1965, 5/424-430.

tedlerden oluştuğu bildirilmiştir. Daha sonra sebep ve vetedin tanımı yapı-
lıp örnekler verilmiştir.

Zihaf Babı: Zihaf lar ikiye ayrılarak tanımı yapılmıştır. Zihaf ların veted-
lere değil sadece sebeblere geldiği belirtilmiştir. Sonra da bütün zihaf lar kı-
saca anlatılmıştır.

Çifte Zihaf Babı: Mahbul, mahzul, menkus ve meşkul açıklanmıştır.

Arûzların ve Darbların İletleri: Bu babda arûzun illetleri sonra da arûza
yapılan ziyadeler anlatılmıştır. Arûzun illetleri diğer bablara göre biraz da-
ha uzun açıklanmış, güzel ve çirkin sayılanları belirtilmiştir.

Harm Babı: Harmin tanımı ve türleri anlatılmıştır.

Te'âkub ve Terâkub Babı: Te'âkub ve terâkubun hangi bahirlere gelebile-
ceği zikredilmiş ancak açıklaması ilgili bahir başlığına bırakılmıştır.

2.1.1.2. Urcûze

İbn 'Abdirabbih, tüm bu anlatılanların daha kolay ezberlenebilmesi için
bunları ihtiva eden bir urcûze inşad ettiğini dile getirmektedir. Urcûzesinde
ayrıca daireleri ve her bir dairenin kullanılan ve kullanılmayan şatırlarından
da bahsettiğini belirten müellif, bu daireleri sıraladıktan sonra urcûzesine
geçmektedir. Bu urcûzenin bölümleri ve beyit sayıları şu şekildedir:⁴⁵

- Giriş: 14 beyit.
- Ferşin İhtisarı: 5 beyit.
- Sebebler ve Vetedler Babı: 10 beyit.
- Fasıllar: Müellif fasılların ismini şiir şeklinde vermeyip düz bir şekil-
de sıralamıştır. Daha sonra ise 5 beyitte fasıla kavramını açıklamıştır.
- Zihaf Babı: 20 beyit.
- İletler Babı: 12 beyit.
- Harm Babı: 26 beyit.
- Arûzların İletleri ve Darbları Babı: 16 beyit.
- Te'âkub ve Terâkub Babı: 17 beyit.
- Cüzlere Ziyadeler Babı: 8 beyit.
- Cüzlerin Noksanı Babı: 6 beyit.
- Dairelerin Sıfatı ve Şekilleri: 53 beyit.

Toplamda 192 beyitten oluşan urcûzenin -geri kalanına örnek olması ba-
kiminden- giriş bölümünü oluşturan ilk on dört beytin incelenmesi uygun
gör÷lmüştür: [Recez]

⁴⁵ İbn 'Abdirabbih, *el-'İkdu'l-Ferid*, 1965, 5/430-442; İbn 'Abdirabbih, *el-'İkd* (Ragıp Paşa Klk., 1174), 361a-363a. Yazma nüshada eksiklikler vardır.

وباسمِهِ يَفْتَتِحُ الْكَلَامُ	بِاللَّهِ نَبِّدَا وَبِهِ التَّمَامُ	١
قَدْ كَثُرَتْ مِنْ دُونِهِ الْفِجَاجُ	بَا طَالِبِ الْعِلْمِ هُوَ الْمُنْهَاجُ	٢
وَكُلُّ قَيْنٍ فَلَهُ عِيُونُ	وَكُلُّ عِلْمٍ فَلَهُ فُتُونُ	٣
وَأَصْلُهَا مَعْرِفَةُ اللِّسَانِ	أَوْثَمًا جَوَامِعُ الْبَيَانِ	٤
ضَلَّتْ أَسَاطِيرُ ذَوِي الْعُقُولِ	فَلِإِنَّ فِي الْمَجَازِ وَالْتَّأْوِيلِ	٥
وَاحِدَهَا وَجَمْعُهَا وَالتَّنْيِئَةُ	حَتَّى إِذَا عَرَفْتَ تِلْكَ الْأَبْنِيَةَ	٦
مَا بَيْنَ مَثْنٍ إِلَى مَنْظُومٍ	طَلَبْتَ مَا شِئْتَ مِنَ الْعُلُومِ	٧
دَاكَ فِي الْإِمْلَالِ وَالْقَرِيضِ	فَدَاوٍ بِالْإِعْرَابِ وَالْعَرُوضِ	٨
وَالْقِطْعُ مِنْ لَحْنٍ بِهِ وَكُسْرٍ	كَلاهُمَا طَلِبٌ لِدَاءِ الشَّعْرِ	٩
وَصَاحِبُ الْقَانُونِ بَطْلِيمُوسُ	مَا فُلْسَفَ النَّيْطُسُ جَالِينُوسُ	١٠
وَصَاحِبُ الْأَكْرَنْدِ الْإِقْلِيدِسُ	وَلَا الَّذِي يَدْعُوهُ بِحَرْمِسُ	١١
وَفِي صَحِيحِ الشَّعْرِ وَالْمَرِيضِ	فَلَسَفَةَ الْحَالِيلِ فِي الْعَرُوضِ	١٢
إِلَى نِظَامٍ مِنْهُ قَدْ أَحْكَمْتُ	وَقَدْ نَظَرْتُ فِيهِ فَاخْتَصَرْتُ	١٣
وَالْبَعْضُ قَدْ يَكْفِي عَنْ الْجَمِيعِ	مُلَخَّصٍ مُخْتَصَرٍ بِدِيَعِ	١٤

- 1 Allah ile başlarız ve O'nunla tamam olur,
Ve O'nun adıyla açılır kelim.
- 2 Ey ilim talibi, işte menhec budur,
Diğer patika yollar ondan çoğalmıştır.
- 3 Her ilmin fenleri vardır,
Ve her fennin de pınarları.
- 4 Onların ilki, cevâmi'u'l-beyandır (az ve öz ifade),
Ve onun aslı ise dili bilmektir.
- 5 Zira mecaz ve te'vilde,
Akıl sahiplerinin efsaneleri bile yoldan sapmıştır.
- 6 Ne zaman ki o [dilin] yapılarını öğrendin;
Tekilini, çoğulunu ve ikil hâlini
- 7 [İşte o zaman] dilediğin ilimleri talep edebilirsin,
Gerek mensur gerek manzum olsun.
- 8 Öyleyse i'râb ve arûz ile tedavi et,
Düzyazı ve şiirdeki hastalığını.
- 9 İkisi de şiir hastalığı için birer tıptır,
İçindeki kaba saba dil sürçmesi ve kırıklığı için.
- 10 Ne en-Naytas Calinus felsefe yapabildi,
Ne de el-Ķânûn sahibi Batlamyus,
- 11 Ne Hermes dedikleri zat,
Ne de Arkand sahibi ve Öklid
- 12 el-Halîl'in arûz ilminde yaptığı felsefeyi,
Ve şiirin sağlamı ile hastası üzerine [yaptığı felsefe gibisini].
- 13 Ben bu konuyu inceledim ve onu özetledim,
Sağlam inşa ettim, [dönüştürdüm] bir nizama
- 14 Özetlenmiş, muhtasar, harika [bir esere].
Ve bazen bazı, hepsinin yerine kâfi gelir!

Urcûzenin giriş bölümü bu şekilde olup şiirin geri kalan kısmı da benzer minvalde nazmedilmiştir. Urcûzede genel olarak açık, sade ve anlaşılır bir dil kullanılmıştır.

2.1.2. Misal Cüzü

Daha önce de bildirildiği üzere İbn ‘Abdirabbih bu bölümde her bir bahrin arûz darblarına birer örnek makta‘ (kıta) inşad etmiş ve her bir makta‘ın sonuna da el-Halîl b. Ahmed’in *Kitâbü’l- ‘Arûz*’unda istişhad ettiği bir beyiti bu kıtaların sonuna uyumlu olacak şekilde eklemiştir.

Bu kısımda İbn ‘Abdirabbih, her bir bahrin girişinde kaç arûzu ve darbı olduğunu belirterek hemen örneklere geçmektedir. Her makta‘ın sonunda veznini de vermiştir. Her bahrin sonunda ise bir sonraki bahre geçmeden önce mevcut bahrin haşvındaki zihafı anlatmış, güzel ve çirkin görülenlerini belirtmiştir. Burada zikredilmesi gereken bir husus da İbn ‘Abdirabbih’in “*bahir*” terimi yerine “*şatr*” kelimesini, “*vezin*” terimi yerine de “*taktî*” kelimesini kullanmış olmasıdır. Bu kısımdaki alt başlıklar şu şekildedir:

Tavîl Şatrı: Bir arûzu, **üç** darbı vardır.

Medîd Şatrı: Üç arûzu, **altı** darbı vardır.

Basît Şatrı: Bu bahrin de üç arûzu, **altı** darbı vardır.

Vâfir Şatrı: İki arûzu, **üç** darbı vardır.

Kâmil Şatrı: Üç arûzu, **dokuz** darbı vardır.

Hezec Şatrı: Bir arûzu, **iki** darbı vardır.

Recez Şatrı: Dört arûzu, **beş** darbı vardır.

Remel Şatrı: İki arûzu, **altı** darbı vardır.

Serî Şatrı: Dört arûzu, **yedi** darbı vardır.

Münserih Şatrı: Üç arûzu, **üç** darbı vardır.

Hafif Şatrı: Üç arûzu, **beş** darbı vardır.

Mudâri’ Şatrı: Bir arûzu, **bir** darbı vardır.

Muktedab Şatrı: Bir arûzu, **bir** darbı vardır.

Müctess Şatrı: Bir arûzu, **bir** darbı vardır.

Mütekârib Şatrı: İki arûzu, **beş** darbı vardır.

Toplamda 63 makta‘ ile örnekler sona ermektedir. Burada İbn ‘Abdirabbih, her makta‘ın sonuna eklediği el-Halîl’den alıntılacağı istişhad beyitlerini tekrar ve arka arkaya sıralamıştır. Yine de bunlar tam bir tekrar sayılmamalıdır. Çünkü bu sefer İbn ‘Abdirabbih, her bir bahrin sonunda kısaca anlatıp örnek vermediği zihafı da istişhad olacak beyitleri getirmiştir.

2.1.3. Kâfiyelerin İlletleri Kısım

İbn ‘Abdirabbih, *Arûz Kitabı*’nın girişinde bu bölümün iki kısımdan oluş-

tuğunu belirtmesine rağmen bölümün sonuna üçüncü bir kısım daha eklemiştir. Hatta yazma nüshada bu kısım “*Kitâbu ‘İleli’l-Kavâfi*” olarak geçmektedir.⁴⁶ Aslında burası eserin müstakil bir kitabı değildir. Ancak aynı müstakil bablardaki ferş ve misal cüzleri gibi iki kısımdan oluşmaktadır.

Birinci kısımda kafiye'nin tanımıyla beraber *tesis*, *redif*, *vasıl* ve *hurûcun* da tanımı yapıp açıklamalarına geçilmiştir. Daha sonra tesis ve revî olması caiz olan ve olmayan harfler anlatılmıştır. Kafiye'nin ayıpları da ele alındıktan sonra kafiye'de olması caiz olan lîn harfleriyle bu kısım sona ermektedir. Arûz bölümüne nazaran bu bölümün açıklamaları daha uzundur.

İkinci kısımda ise hem arûz darblarına göre hem de kafiyesine göre alfabetik olarak sıralanmış şekilde örnek şiirler verilmiştir. İbn 'Abdirabbih bu şiirlerin de kendi telifi olduğunu vurgulamaktadır. Değişik bir alfabetik sıralama gözetilmiştir. 29 maktâdan oluşan örnekler, şu şekilde sıralanmıştır:

Tavîl bahrinin üç darbından: hemze, be ve te kafiye'leriyle;

Medîd bahrinin altı darbından: peltek se, cim, ha, hı, dal ve zel kafiye'leriyle;

Basît bahrinin altı darbından: ra, ze, tı, zı, kef ve lam kafiye'leriyle;

Vâfir bahrinin üç darbından: mim, nun ve sad kafiye'leriyle;

Kâmil bahrinin dokuz darbından: dat, ayın, ğayın, fe, gaf, sin, şın, he ve vav kafiye'leriyle;

Hezec bahrinin iki darbından da: elif ve ye kafiye'leriyle örnekler verilerek bölüm ve eserin on dokuzuncu kitabı olan “*ikinci mücevher*” sona ermektedir.

2.2. Bölümde Kullanılan Kaynaklar

İbn 'Abdirabbih, eserin bu bölümünü eserin genelinden farklı olarak fazla bir kaynaktan alıntı yapmadan telif etmiştir. el-Halîl'den yaptığı alıntılar haricinde bu bölümün hem ferş kısmının telifi hem de şiirlerin inşadı tamamen İbn 'Abdirabbih'in ürünüdür.

2.3. Bölümde Takip Edilen Metod

İbn 'Abdirabbih, eserin geneline uygun olarak “*ferş*” adı altında girişini yapmıştır. Konuları kısa ve öz olarak açıklamıştır. Bölümün konusu arûz ilmi gibi ağır bir konu olmasına rağmen İbn 'Abdirabbih'in konuları açık ve anlaşılır bir dille anlattığı, konuyu öğrenmeyi kolaylaştırmaya çalıştığı görülmüştür. Ayrıca öğrenilen konuların kolayca ezberlenmesi ve hatırlanabilmesi için de anlatımını manzum hale getirmiştir.

⁴⁶ İbn 'Abdirabbih, *el-'İkd* (Ragıp Paşa Klk., 1174), 373a.

Konuyu önce anlatıp sonra manzum olarak tekrar etmesi, şiirlerinin sonlarındaki alıntılarını da bir araya getirip tekrar etmesi; bölüm içinde bir sürekli tekrarlanma durumu meydana getirmiştir. Ancak bu tekrarların bir amaç doğrultusunda yapılmış olması bu durumu eleştirmeyi hafifletebilmelidir.

Bölümde eksiklik olarak değerlendirilebilecek durumlardan biri de “*mütedârek*” bahrinin zikredilmeyişi olabilir. el-Halîl’in ortaya koyduğu bahirlerden biri olmayıp talebesi Ahfeş el-Evsat (ö. 215/830?)’ın vaz ettiği kabul edilen⁴⁷ bu bahir eserde söz konusu edilmemiştir. Bunun sebebinin İbn ‘Abdirabbih’in arûz ilmindeki bilgisinin azlığı olması düşünülemez. Bilakis İbn ‘Abdirabbih’in el-Halîl’e sadık kalması onu buna itmiş olmalıdır. Bölümün başında da zikrettiği üzere o her bir bahire istişhad olması bakımından el-Halîl’in kitabından alıntılar yapmaktadır. Bu sebeple de el-Halîl’in kitabında olmayan bir bahire istişhad getirmesi mümkün olmayacaktır. İstişhad getiremediği bahri eserine almak istememiş olmalıdır. Çünkü eserinin bir “*hüccet*” olmasını istediğini bu yüzden de el-Halîl’den istişhad getirdiğini belirtmektedir.⁴⁸

Eleştirilmesi gereken bir husus da İbn ‘Abdirabbih’in bölümün girişinde bölümün muhtevasını açıkladığı halde “*Kitâbu’l-Kavâfi*”den bahsetmemiş olmasıdır. Bu durumun sebebini kesin olarak ortaya koymak kolay olmasa da belki de İbn ‘Abdirabbih’in bu eserini yazdıktan sonra zaman zaman eklemeler yaptığı düşünülebilir. Bu, özellikle hacimli eserlerde müelliflerin çokça yaptığı bir olaydır. Hatta belki de İbn ‘Abdirabbih, eserinde bazı çıkarmalar ve değiştirmeler de yapmış olabilir. Ve bu edisyonlar arasında eseri istinsah edenler olmuş olabilir. Bu ihtimal, eserin nüshaları arasındaki büyük denilebilecek farklılıkları da bir nebze açıklamaktadır. Ve bu ihtimal eserin kapsamlı bir tahkikinin yapılması gerektiğini tekrar vurgulamaktadır.

SONUÇ

İbn ‘Abdirabbih, ilmî yanı da olmasına rağmen şair ve edebiyatçı kişiliğiyle öne çıkmış bir şahsiyettir. Yaşadığı dönemden beri onun bu yanı hep takdirle karşılanmıştır. İbn ‘Abdirabbih’in eserlerinin çoğu günümüze ulaşmamıştır ancak *el-‘İkd* onun edebi şöhreti için tek başına yeterli olmuş adeta şahsiyeti bu eseriyle özdeşleşmiştir. *el-‘İkd*, emsallerini gölgede bırakmıştır. Kendisinden önceki *emâlî*lerden daha kapsamlı, daha tertipli ve daha anlaşılır olduğu gözlemlenmiştir. *el-‘İkd*’ın büyük hacmine rağmen günümüze

⁴⁷ Bu önkabulün doğru olmadığı ile ilgili olarak bkz.: Tevfik Rüştü Topuzoğlu, “Mütedârek”, *DİA* (İstanbul: TDV y., 2006), 32/182.

⁴⁸ Ahmed b. Muhammed İbn ‘Abdirabbih, *el-‘İkdü’l-Ferîd*, ed. Muhammed Said el-Aryân (Kahire: el-Mektebetü’l-Ticâriyyetü’l-Kübrâ, 1953), 6/287.

ulaşan yazma nüshalarının sayısı ve birçok kez baskısının yapılmış olması esere verilen önemi göstermektedir.

İbn 'Abdirabbih'in *el-'İkd*'da çok sayıda ve birbirinden farklı kaynaklardan alıntı yaptığı görülmüştür. Bu da eserin muhteva yelpazesinin çok geniş olmasının bir sonucudur. Buna mukabil arüz ile ilgili bölümünde ise alıntıları bir o kadar az olmuş, bölümün genelini kendi telif etmiştir. Eserin geneli bir genel kültür ansiklopedisi ve bir antoloji gibi olmasına karşın arüz ile ilgili bölümünün bir ders kitabı niteliğinde olduğu görülmüştür. Bölüm, bu özelliğiyle eserin kalanından farklı durmaktadır.

İbn 'Abdirabbih'in şair ve edebi kimliğine uygun olarak arüz ilmine gayet vakıf olduğu görülmektedir. Konuları gerek nesir gerek manzum olarak anlatabilmesi, bu ilme hem teorik olarak vakıf olduğunu hem de bunu pratiğe döküp uygulayabilecek şiirsel yeteneği de olduğunu şüpheyi mahal bırakmayacak şekilde ortaya koymaktadır. el-Halîle olan bağlılığı sebebiyle “*mütedârek*” bahrine yer vermediği görülmüştür. Eserinin bir muhtasar olduğunu defalarca vurgulamasına rağmen özellikle arüz bölümünde -bazı sebeplerden ötürü- tekrara düştüğü görülmüştür.

Eser üzerine çok fazla çalışma yapılmış olup ülkemizde de gerek akademik çalışma olarak gerek tercüme faaliyeti olarak ilgi gördüğü söylenebilir. Eserin yazma nüshaları arasında pek çok farklılıklar olduğu görülmüştür. Bu farklılıkların bir kısmının sebebi müstensihlerin ilaveleri ve müdahaleleri olması kesin olmakla beraber bir kısmının da İbn 'Abdirabbih'ten kaynaklanmış olabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Bu tashif ve tahriflerin düzeltilmesi, eserin son edisyonunun ortaya konabilmesi için kapsamlı bir tahkik çalışmasına ihtiyacı olduğu görülmüştür.

KAYNAKÇA

- 'Âliye, Ali. “Ahmed b. 'Abdirabbih ve 'Ikduhu'l-Ferîd”. *Câmi'atu Muhammed Haydar Biskre Mecelletü'l-'Ulûmi'l-İnsâniyye* 11/19 (Haziran 2010), 295-313.
- Aryân, Muhammed Said el-. “el-'Ikdu'l-Ferîd Ta'rif bi'l-Kitâb ve Mesâdirihî”. *Sahîfetü Dâri'l-'Ulûm el-İsdâru's-Sânî* 7/3 (Nisan 1941), 55-68.
- Bağdatlı, İsmail Paşa. *Hedîyyetü'l-'Ârifîn Esmâu'l-Müellifîn ve Âsâru'l-Musannifîn*. 2 Cilt. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1951.
- Büstânî, Fuad Efrâm el- (ed.). *el-'Ikdu'l-ferîd ders ve müntehabât*. 2 Cilt. Beyrut: Katolik Matbaası, 1927.
- Cubûrî, Kamil Selman el-. *Mu'cemu'l-Udebâi Mine'l-Asri'l-Cahiliyyi Hatta Sene 2002*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003.

- Çiftçi, Faruk. *Endülüş Arap Edebiyatı - Hilâfet Dönemi- (103 - 929 / 422 - 316)*. Konya: Dârul-Mirkât Yayınları, 1. Basım, 2022.
- Çiftçi, Faruk. "Urcûzeler ve İbn 'Abdirabbih'in Tarihî Urcûzesi: Bir İslâm Tarih Yazım Türü Örneği". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16 (01 Aralık 2010), 1-53.
- Dabbî, Ahmed b. Yahya b. Ahmed b. 'Amîra ed-. *Buğyetü'l-Mültemis fî Târîhi Ricâli Ehli'l-Endelüs*. Kahire: Dâru'l-Kâtibi'l-'Arabî, 1967.
- Dabbî, Ahmed b. Yahya b. Ahmed b. 'Amîra ed-. *Buğyetü'l-Mültemis fî Târîhi Ricâli Ehli'l-Endelüs*. ed. İbrahim el-Ebyârî. 2 Cilt. Kahire ve Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Mısri ve Dâru'l-Kitâbi'l-Lübnânî, 1989.
- Ebü Sitte, Süleyman Ahmed. "Şevâhidü'l-Halil fî Kitâbi'l-'Arûd ve mâ li Külin minhâ mimmâ Cae fî'l-'Ikdi'l-Ferîdi li'bni 'Abdirabbih". *Mecelletü'd-Dirâsâtî'l-Lüğaviyye* 6/2 (2004), 243-308.
- Güzel, Abidin. *İbn 'Abdirabbih'in el-'Ikdu'l-Ferîd Adlı Eserinde Taziye ve Mersiye*. Malatya: İnönü Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Hamevî, Yakut el-. *Mu'cemu'l-Udebâ İrşâdü'l-Erib ilâ Marifeti'l-Edib*. ed. İhsan Abbas. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslamî, 1993.
- Humeydî, Ebu Abdullah Muhammed b. Fütûh b. Abdullah el-. *Cezvetu'l-Muktebes fî Tarihi Ulemai'l-Endelüs*. ed. İbrahim el-Ebyârî. 2 Cilt. Kahire ve Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Mısri ve Dâru'l-Kitâbi'l-Lübnânî, 1989.
- Humeydî, Ebu Abdullah Muhammed b. Fütûh b. Abdullah el-. *Cezvetu'l-Muktebes fî Tarihi Ulemai'l-Endelüs*. ed. Beşşar Avvad Maruf - Muhammed Beşşar Maruf. Tunus: Dâru'l-Ğarbi'l-İslamî, 2008.
- İbn 'Abdirabbih, Ahmed b. Muhammed. *Bedevis Araplar Özdeyiş ve Adetleri*. çev. Erkan Aşar. İstanbul: Bordo Siyah y., 2018.
- İbn 'Abdirabbih, Ahmed b. Muhammed. *el-'Ikdi*. İstanbul: Süleymaniye Ktp., Aya-sofya Klk., 4139.
- İbn 'Abdirabbih, Ahmed b. Muhammed. *el-'Ikdi*. İstanbul: Köprülü Ktp., Fazıl Ahmed Paşa Klk., 1339.
- İbn 'Abdirabbih, Ahmed b. Muhammed. *el-'Ikdi*. İstanbul: Süleymaniye Ktp., Süleymaniye Klk., 871, 570 vr.
- İbn 'Abdirabbih, Ahmed b. Muhammed. *el-'Ikdi*. İstanbul: Ragıb Paşa Ktp., Ragıb Paşa Klk., 1174, 478.
- İbn 'Abdirabbih, Ahmed b. Muhammed. *el-'Ikdu'l-Ferîd*. ed. Kerem el-Büstânî. 8 Cilt. Beyrut: Mektebetu Sâdır, 1951.
- İbn 'Abdirabbih, Ahmed b. Muhammed. *el-'Ikdu'l-Ferîd*. ed. Muhammed Said el-'Aryân. 9 Cilt. Kahire: el-Mektebetü't-Ticâriyyetü'l-Kübrâ, 1953.

- İbn 'Abdirabbih, Ahmed b. Muhammed. *el-'Ikdu'l-Ferid*. ed. Muhammed Said el-'Aryân. 9 Cilt. Kahire: el-Mektebetü't-Ticâriyyetü'l-Kübrâ, 1953.
- İbn 'Abdirabbih, Ahmed b. Muhammed. *el-'Ikdu'l-Ferid*. ed. Ahmed Emin vd. 7 Cilt. Kahire: Matba'atu Lecneti't-Te'lifi ve't-Tercemeti ve'n-Neşr, 1965.
- İbn 'Abdirabbih, Ahmed b. Muhammed. *el-'Ikdu'l-Ferid*. ed. Müfid Muhammed Kamîha - Abdülmecid et-Terhîni. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983.
- İbn 'Abdirabbih, Ahmed b. Muhammed. *Hükümdar ve Siyaset Kitabı*. çev. Erkan Avşar. İstanbul: Bordo Siyah y., 2018.
- İbn 'Abdirabbih, Ahmed b. Muhammed. *Nükteler ve Mizahi Öyküler*. çev. Erkan Avşar. İstanbul: Bordo Siyah y., 2018.
- İbn 'Abdirabbih, Ahmed b. Muhammed. *Şarlatanlar, Deliler, Cimriler ve Asalaklar*. çev. Erkan Avşar. İstanbul: Bordo Siyah y., 2018.
- İbnu'l-Faradî, Abdullah b. Muhammed b. Yusuf. *Tarihu Ulemai'l-Endelüs*. Kahire: ed-Dâru'l-Mısriyyetu li't-Telifi ve't-Terceme, 1966.
- İbşîhî, Muhammed b. Ahmed el-. *el-Müstatrafi fî Külli Fennin Müstazraf*. ed. Muhammed Hayr Tu'me el-Halebi. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2008.
- İbşîhî, Muhammed b. Ahmed el-. *el-Müstatrafi fî Külli Fennin Müstazraf*. 2 Cilt. Mısır: Mektebetü'l-Cumhûriyyeti'l-'Arabiyye, ts.
- Kandemir, M. Yaşar. "Emâli". *DİA*. 11/70-72. İstanbul: TDV y., 1995.
- Kâtip Çelebi, Abdullah Hacı Kalfa. *Keşfu'z-Zunûn 'an Esâmi'l-Kütübi ve'l-Fünûn*. 2 Cilt. Maarif Matbaası, 1941.
- Kâtip Çelebi, Abdullah Hacı Kalfa. *Keşfu'z-Zunûn 'an Esâmi'l-Kütübi ve'l-Fünûn*. 2 Cilt. Maarif Matbaası, 1941.
- Kılıç, Hulusi. "İbn Manzûr". *DİA*. 20/171-172. İstanbul: TDV y., 1999.
- Meşhedânî, Muhammed Mevlüt Halef el-. "İbn 'Abdirabbih 'Arûdiyyen". *Câmi'atu Bağdat Külliyyetü'l-Âdâb Mecelletü'l-Âdâb* 54 (2001), 56-78.
- Mühennâ, Abdü'l-Emîr Ali - Semîr Yusuf Câbir (ed.). *Ahbâru'n-Nisâ' fi'l-'Ikdi'l-Ferid*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 3. Basım, 2005.
- Nefâdî, Ahmed Ahmed Mansûr. "İbn 'Abdirabbih ve Kitâbuhu'l-'Ikdi'l-Ferid". *Mecelletü Külliyyeti'l-Lüğati'l-'Arabiyye bi Asyût* 10 (1990), 446-463.
- Nehşeli, Kesîr b. el-Ğarîze en-. "Tashîhu Tahrîf fi'l-'Ikdi'l-Ferid ve Tahkik fi'smi-Şâ'ir". *Mecelletü Mecma'i'l-Lüğati'l-'Arabiyye bi Dimeşk* 68/4 (Ekim 1993), 726-735.
- Ömer, Abdu'l-Hâlık vd. (ed.). *Muhtâru'l-'Ikdi*. Mısır: Mektebetü ve Matba'atu Muhammed Ali Sabîh ve Evlâdih, 1928.
- Özdemir, Mehmet. "Endülüs". *DİA*. 11/211-225. İstanbul: TDV y., 1995.

- Özdemir, Tuba. *Endülüis Arap Edebiyatında İbn ‘Abdirabbih’in Yeri el-’İkdu’l-Ferîd Örneği*. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Râğıb, Ferac es-Seyyid. “Menhecu İbn ‘Abdirabbih fi’l-’İkdi’l-Ferîd”. *Mecelletü Külliyyeti’l-Lüğati’l-’Arabiyye bi’z-Zekâzık* 12 (1992), 305-362.
- Selim, Muhammed İbrahim (ed.). *Tabâ’i’u’n-Nisâ’ ve Mâ Cae fihâ min ‘Acâ’ib ve Ğarâ’ib ve Ahbâr ve Esrâr*. Kahire: Mektebetu’l-Kur’ân, 1985.
- Selim, Muhammed İbrahim (ed.). *Teddibu’n-Nâşi’in bi Edebi’d-Dünyâ ve’d-Dîn*. Kahire: Mektebetu’l-Kur’ân, 1985.
- Şek’a, Mustafa Muhammed eş-. “İbn ‘Abdirabbih”. *DİA*. 19/281-283. İstanbul: TDV y., 1999.
- Şerefü’d-Dîn, Ömer Ahmed Hüseyin. “İbn ‘Abdirabbih ve Kitâbu’l-’İkdi’l-Ferîd”. *Mecelletü Külliyyeti’l-Lüğati’l-’Arabiyye bi Asyût* 7 (1987), 213-231.
- Topuzoğlu, Tefvîk Rüştü. “Mütedârek”. *DİA*. 32/182-183. İstanbul: TDV y., 2006.
- Tural, Hüseyin. *Arap Edebiyatında Arûz*. İstanbul: Ensar y., 2011.
- Zehebî, Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz ez-. *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ’*. ed. Şuayb el-Arnaût - İbrahim ez-Zeybek. 25 Cilt. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1983.
- Zehebî, Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz ez-. *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ’*. ed. Hassân Abdülmennan. 3 Cilt. Lübnan: Beytü’l-Efkârî’d-Devliyye, 2004.
- Zirikli, Hayreddin ez-. *el-A’lâm Kâmûsu Terâcim li Eşheri’r-Ricâli ve’n-Nisâi mine’l-’Arabi ve’l-Müste’ribîne ve’l-Müsteşrikîn*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru’l-’İlmi li’l-Melâyîn, 2002.